

A MAGYAR KÖLTÉSZELET ÚJ ÖSVÉNYEIN

MÉRT nem beszélünk új utakról? Szándékosan tesszük. Úgy érezzük, hogy ma csak keskeny, fáradtságosan fölfelé kanyargó, küzdelmes ösvényről szólhatunk. Az a lendület, amely a századfordulónál a századvégi epigon tespedés után a magyar költészetet szinte forradalmi kirobbanás erejével lökte magasba s amelynek sodra a közönséget is magával ragadta, elapadt vagy szüntelen olyan ellenállásokba ütközik, amelyek megbénítják, szárnyát szegik s arra kényszerítik, hogy új meg új indulások nekifeszülésére tékozzon erejét.

Az életküzdelem olyan mértékben megsűrűsödött, a napi gondok olyan torlaszok közé nyomorítják a máról holnapra való tengődést, hogy a költészet fölösleges kultúrfényűzésnek látszik. Általában zord idők járnak a költészetre. A munkában megtorpant, kilátástalanságoktól keserített, felőrölt kedélyű, nyútt idegű ember lassankint néhány mégis nélkülözhetetlen szellemi narkotikumuk közül is számúzi a költészetet. A színházat és filmet csak költészetmentesen, az idegkórbácsoló hatások durva szolgálatában fogadja él. Érdeklődése az új ismereteket és megrázó eseményeket tároló riportregény felé fordul. Menynyivel kevésbé érzi hát szükségét olyan alkotásnak, amelynek igazában nem lehet más tárgya, mint maga a tiszta költészet. A költészet köre egyébként is megcsappant, erősen összeszűkül. A kultúra kezdetén a szellemi érdeklődés és működés egész birodalma az övé volt. Pótolta a filozófiát, a tudományt, az egzakt ismeretek is benne oldódtak fel. A mai szellemidifferenciálódás egymásután hódította el területeit. Ma már az irodalom számos ágában is csak megtűrt szegény rokon. Igazi otthonra egyedül a lírában lelhet. De ilyen megtűrt koldus maga a líra is. Könyöradományokból él, amelyet szegény rajongók, talán még szegényebb költők, esetleg lelkes snobok vetnek neki.

Babits Mihály, aki a század eleji lírai forradalomnak egyik vezére volt, már egészen letargikusan állapítja meg, hogy a lírai költészet meghalt. Ennek a keserű kifakadásnak volt is némi létjogosultsága akkor, amikor a nagy összeroppanás tompult közönyében csaknem végképp kilátástalan küzdelemnek látszott minden költői erőfeszítés. Nem is volt csodálható annak a költőnek a szájából, akinek évről-évre mind jobban és jobban kellett éreznie, hogyan folynak el mellőle és hagyják puszta zátonyon azok a vizek, amelyeknek felduzzasztásához ő rakta a töltéseket. Akinek éreznie kellett, hogy az a forradalmi megújulás, amelyet az élen Adyval és a kettejük köré csoportosuló új nemzedékkel ő kezdett, lassankint Akadémiává kupolósodik s neki magának is hiábavaló kísérleteket kell tennie egy hittelt soha nem vállalhatott s nála mindíg csak inkább külsőséges, másik újlás felé.

Aki csalódottan és néma megalkuvással volt kénytelen látni, hogy a Nyugat, egykor diadalmas admirálishajó dagadó bíborvitorlákkal, a költészet új vizein megtelik apró kalóznéppel s most ezek az új legények adják neki még a jócskán megfogyatkozott hitelt, a maradék-érdeklődést a furcsa játék iránt, de az egykor büszke gálya ma már rozoga láda, tele ellenséggel, amely csak arra les, hogy kedvező pillanatban ezt a roncsot is megfúrhasssa.

A líra tehát nem halott, de tény, hogy az új nemzedék hozzá van kapcsolva egy szerinte már halott tetemhez, amelyet kár volna élesztetni, amely azonban a köztudatban talán még élőbb, mint a most születő eleven. Ha ma egyáltalán lehet a tömegekben lírai érdeklődésről beszélni, akkor Ady még mindig erősebben hatalmában tartja azt az érdeklődést, mint akár a legnépszerűbb költő a feltörekvő új nemzedékből. Pedig ez a nemzedék, ha tanult is Adytól és Babitstól, ha ma is visz még magával valamit azokból a hatásokból, amelyeket a zsenge lélek nem tud hirtelen erővel egyszerre kivetni, lényegében régen elszakadt attól a szellemi áramkörtől, amelyet Ady, Babits s a Nyugat egész iránya jelentett.

Az elszakadás első kísérleteit nálunk a háború termelte ki. Tulajdonképpen késett visszhangja volt ez nálunk annak a visszhatásnak, amely a latin és germán népeknél már jóval előbb felütötte fejét a dekadenciába bágyadó esztétikai kultúrával szemben s amely ott futurizmus, expresszionizmus elnevezés alatt próbálta a régi eszmeköröket és kicsiszolódott formákat szétrobbantani. Általában valami barbárabb, nyersebb, férfiasabb erő jellemezte ezt a költészetet az effeminálódott szimbolizmussal szemben.

A háború a reális világra is rázúdította ennek a nyers barbarizmusnak az ellágyulást nem ismerő, villámgyors elhatározásokban, teremtő tettekben megnyilvánuló erkölcsét. Természetes, hogy nálunk is ennek a harcos aktivizmusnak jegyében indult az új költészet, amely Kassák Lajos folyóirata, a Tett köré csoportosult. A Tett azonban nem vált tényé. Tulajdonképpen a mozgalom vezére, sőt vezérkara sem volt egészen tisztában azzal, mit is akar igazában. Egyre változtatta, szinte számról-számra átdolgozta programját, míg maga Kassák nyakig benne ült még a Babits-hatások barokk szócicomáiban, ha volt is hozzá bátorsága, hogy a képek és szóhangjátékok zsvivájába egy-egy nyers, vad, életszagú kurjantással belesikoltson.

Az összeomlás s az összeomlást követő bizonytalanság, a megbillent egyensúly, amelynek következtében egész Európa rengeni, hánykolódni kezdett, mint háborgó hullámokra taszított sarka, nálunk is felidézte azt az egyetemes lelki nyugtalanságot, amely még teljesebbé tette a megújulás vajúdó lázában égő költészet zürzavarát. Részben a nyugati példát követve, részben a lelkek kaotikus örvényléséből fel-felvetődve, nálunk is egyre-másra lobbantak ki a költői kiáltványok, a megváltás és beteljesülés robajló elméleteinek szalmalángjai. Rövidéletű revük próbáltak új meg új hajlékot építeni az új irányzatoknak, de kitűnt, hogy csak aféle hirtelen összerótt weekend-házak, amelyeket az első vihar összedöntött. A Ma, a Dokumentum, a Munka csak a Tett újjáélesztési kísérletei változott címeiken. Azután a Magyar írás akart hajlékot adni az új törekvéseknek és főleg az új szabad versforma kialakulásának porondjává vált. A Forrás megismétlődő anthológiák formájában akarta csoportosítani a közös talajból felbuzgó új költészetet. A Napkelet egyetlen maradandó alkotása a háborút

követő irodalmi revuláznak, éppen az új költészetet nem tudta erősebben magához vonzani. Legszebb lendülettel, igen tetszetős köntösben indult a Pandora, amely a Nyugatból szakadt ki, hogy rövid szabadon futás után mindenestől visszaszívárognon oda.

De ezek csak főbb szöcsövei az új törekvéseknek. Egész sereg apró-cseprő folyóirat született nem is csillogó kérész életre és tűnt el nyomtalanul a közöny szürke vizeiben. Ma is egész sereg kis revű tengeti hónapokra vagy csak hetekre szabott létét. Némelyik mögött sziklákat döngető fanatizmus s az igazi tehetség végső erőfeszítése áll, legtöbbet valami naiv és kalandos dicsőségvágy, a nyomtatott betűnek kótyagosító varázsa szólít életre. Új nevek vetődnek fel. De legtöbb végleg elmosódik, mielőtt belevésődhetett volna az emlékezetbe. Az egész nagy, de határozottan egyre halkuló csatazaj érteden, artikulálatlan zörejként verődik az érdeklődés dobhártyájához s talán egyébre sem jó, csakhogy biztosan lejárato, felőrlő malma legyen annak a minden formát és ritmust, minden szintézist és központi architektúrárt eldobó szabad versnek, amely végül kezd a tehégtelenség könnyen megtanulható sablonjává és az elviselheteden modorosságok zárt fellegvárává válni.

Folyóiratok, csoportosulások és iskolák kollektivitást kereső kísérletein át bukdácsolva, a nyugtalanság korának romantikus forrongását, az aktivizmust, az expresszionizmust, szimultanizmust, kubizmust, konstruktivizmust s a nálunk más elnevezések alatt jelentkező, de lényegében éppen úgy társadalomtól irodalomig mindent tagadó dadaizmust kiheverve, ma mégis van új költői nemzedékitok s van világviszonylatban, a legmagasabb mértékkel mérve is igen jelentős líránk, amely időállóbb értékeket termel akár regényírásunknál, akár drámánknál, jobban és mélyebben benne gyökerezik a nemzeti és társadalmi lét tápláló talajában, mint ezek, közelebb áll fejlődési fokban a nagy szellemi áramlatokhoz, amelyek nyugaton már új iránybazökkenés egyensúlyával kezdik felváltani a nyugtalan keresés forró lázban égő korszakát anélkül, hogy olyan mértékben nyugati forrásokból táplálkoznék, mint azt a Nyugat nemzedéke tette, amelyben egyedül Ady vérbő, ősi talajjízét soha nem vesztő magyarsága birkózott sikeresen és győzelmesen a rátapadó idegen öleléssed. Ez a költészet irányok, eszmék, formák kiharcolásában, mint mindig, most is dőtte jár, úttörője a prózának s mégis sokkal mostohább sorsban van része. Magának még csak hajléka sincs. Vendég, talán csak ágyrajáró azon az irodalmi tömegszálláson, amelyen még egy régi harc tépett zászlója leng s amely zászló neki ma TMár hamis cégér.

DE AKÁRMILYEN mostoha körülmények között, mégis felnőtt, mégis itt van az új költőnemzedék. Csak épp annyi a különbség ma, hogy alig van meg benne az összetartozás közösségének kollektív erőt adó őstudata, sőt extatikus szárnyalást, vakmerő lendületet adó gyönyörűsége sem. Nincs meg benne az a szilaj hajrá, amdy az új nemzedéket mindent elsöprő rohammal kényszeríti fel a hanyatló nemzedék torlaszaira, hogy jogait kegyetlenülés kegyetlenül kiharcolva, átvegye az uralmat az irodalomban. Hol van az a harci kedv és az a hard láma, amdy annak idején a Figyelő, majd a Nyugat felrobbogó hadait körülcsattogta s amdy nemcsak a harcokban korbácsolta fíd a legnagyobb teljesítmény, a végkimerülésig való alkotás furorait, hanem odacsodította, pártok érdek- és indulatközösségébe hajszolta, színvallásra, küzdő állásfoglalásra kényszerítette a tömegeket is?

Ezért van az, hogy ma nem beszélhetünk irodalmi forradalomról, bár a mai költőnemzedékben sokkal több a forradalmi temperamentum, sőt alkotásaiban a nyíltan kimondott forradalmi frazeológia is. De ez a forradalom a társadalom, az osztályok, a jogkeresők vagy a falat kenyeret követelők politikai forradalma, amelyet sokkal teljesebben képviselhet a demagógia, az agitáció költészettől teljesen idegen retorikája, amely magának a költészetnek fölösleges tehertétele, megmételvező toxinja. Esetleg a lelkek forradalmasítása, egy eszmei felmagasztosulás tisztító fürdőjében való újjászületése, de ez is inkább etikai, mint költői forradalom. Azt a lázadást a régi formák, a régi tekintélyek, a régi ízlés, a népi és költői régi fogalmazása ellen, amely annak idején a Nyugat ifjú titánjait fűtötte, éppenséggel hiába keressük a mai nemzedékben. A mai költők inkább visszanyúlnak a régi tekintélyekhez, mintha Vörösmarty és Berzsenyi szellemének távoli echoit idéznék. Ha van valami közös törekvés bennük: úgy ez rendet teremteni a formátlanság káoszában, újra behajtani lobogásukat a kötelező, keretet, határt szabó formáknak valami egyszerűbb, kevésbé kötött kényszerébe, egy kevésbé merev, de mégis tisztulást kereső klasszicizmusba. Már pedig ez: a rend, a törvények uralmának szeretése az egyetlen közös cél, amely felé mindig magános utakon szoktak haladni. Ilyen magános utakon járnak a mai nemzedék költői is, elkülönülve, magukba zárkóztattam A közösséget, az összetartozandóságot nem egymással keresik, hanem inkább atavisztikus erővel, a néprétegeződés, a társadalmi geológia talajában bujkáló és kemény munkával felszínre szabadított föld sugárzásával, azokkal a mélyből eredő vagy magasból harmatozó kozmikus erővel, amelyeknek a ható intenzitást egyéni hitük és elszántságuk delejes vonzása kölcsönzi.

De ha öntudatba nem is jutnak, ha nem válnak is kollektív lendülletté, vannak ezen a homályos rokonságon kívül más ismérvek is, amelyek az objektív vizsgálódás világán át közösen megtalálhatók az egész mai generációban s általános jellemvonásaként határozhatók meg. Ilyen az eszmei céltudatosság. Az előző nemzedék költészete tipikus hangulatköltészet volt. A költő, mint általában az impresszionista művész, hangulatán, temperamentumán, mint valami szint, fényt, megvilágítást formáló transparensten át nézte tárgyát. A tárgy csak az alkalmul szolgált, a hangulat volt a fontos s a tárgy szerint változott, amint a hangulat a gyöngéd vágyakozás lepkeáncától a szilaj tombolás viharos forgatagáig dagadt. A mai költőnek eszményei és eszméi vannak. Tárgya mindig ennek az ideálnak vagy ideának hordozója, megtestesítője. Itt tehát nem az érzelmi elemek az uralkodók, nem a hangulat regényessége az irányadó, amelyet aztán a felkorbácsolt amodádó ötletei a káprázatos képek egyre újuló változatosságával dcomáznak fel s mint valami szenzációs filmet forgatnak le. Itt a tárgy maga a kép, sokszor egyetlen kép alakul ki a maga aprólékos részletszépségeivel, színeinek égő erejével, alakjainak egymásba szüremelő harmóniájával, mint valami klasszikus és zárt kompozícióban. Sokszor egyetlen ideál, egyetlen átfogó gondolat a tárgy egy egész ciklusnak vagy kötetnek s az egyes versek csak változatok, amelyek elemeire bontják, aztán ismét felkapva tovább viszik, új szintézisbe fogják, szívhangok egyre

zengőbb polifóniáival, intellektuális finomságok csengő üveghangjainak szárnyán szinte metafizikai magasságokig lendítik ugyanazt a témát, akár a nagy zeneköltőknél.

A mai nemzedék költője nem impresszionista. Hiányzik belőle a régi szétolvadó szubjektivitás. Nem a felszín csillogása, nem a játék érdekl, nem keresi a vér és arany romantikus ellentétének iker-csodáját. Objektív keménységgel szemléli a világot, a mélyére akar nézni a dolgoknak, a gyökerekig akar nyúlni s a lényeket tömören megmarkolni. A természet eleven valóság számára és nem hangulatok hamvedre, szimbólumokká szublimált árnyvilág. Mindennek rendeltetése, célja, hivatása van ebben a világrendben s az egyén, még ha költő is, nem szuverén szerinte, nem az individualizmus féktelen, maga fölött az abszolút szép törvényén kívül más urat nem ismerő, d'annunziói condottiere típusa, hanem éppen ellenkezőleg, etikai lény, akiben magasabb kötelesség-érzetnek kell parancsolnia. A régi nemzedék ezt az emberi etikát, ezt az új humanizmust nem ismerte. Nála a tárgy és a forma független volt egymástól, sőt a forma determinálta a tárgyat. A mai költőnemzedék szigorú etikai érzésében, — természetesen ez az etika legtöbbször más és más és nem is mindig a legtisztultabb erkölcsi felfogás,— a tárgy és forma szorososan összetartozik, sőt az előbbi föltétien kötelező parancs az utóbbi számára. Ez a közös etikai érzés eredményezi, hogy a mai költők legnagyobb része moralizáló. Alig van mai vers, amelyben ne rejtőznék valamilyen moralizáló hajlandóság. Nem kivétel ez alól még a tisztán eszmék világában élő, szinte minden megfogható tartalomtól elszakadt intellektuális költészet sem. Larbaud írja Paul Valéryről, hogy az intellektuális élet nagy moralistája.

Paul Valéry nevével különben a nyugateurópai fixának nagy újulása kapcsolatos. A mozgalom, amely poésie pure néven vált ismertté s amelyet Brémond abbé az Akadémia kupolája alá is bevitt, — nálunk ott legfeljebb a régi irodalomtörténeté vált kettészakadásról vitatkoznak, — egész nagy esztétikai irodalmat indított el s a termékeny polémiáknak gazdag sorára vezetett. A mozgalom, amely így nem maradt tisztán lírai, hanem a kritika és esztétika terére is átcsapott, azonfelül hogy új levegőt, új csillogást, új tisztulási folyamatot vitt be a lírai költészetbe, sok tekintetben mélyebb behatolást jelent: a költészet lényegébe, a költői inspiráció és kifejezés eddig még alig ismert területeire.

Felületes szemlélettel azt mondhatjuk, hogy ennek a külföldön beláthatatlan jelentőségű mozgalomnak úgyszólván semmi nyoma a mai magyar lírában és ez is egyik közös vonása a mai nemzedéknek. Alaposabb vizsgálat után azonban másképpen kell a helyzetet megítélni.

A tiszta költészet elnevezés ugyanis a költészetnek két nagy birodalmára is alkalmazható. Lamartine költészetében például a megtisztult költői emócióknak olyan intenzitása nyilatkozik meg, amely magasztos áhítatában már egészen az imához áll közel s így igen sokban, sőt éppen a lényegben erős rokonságot mutat a mai értelemben vett tiszta költészetrel, amelynek analógiáit az imádsággal Brémond abbé, a poésie pure elragadtott szószólója fejtette ki.

De míg a lamartinei tiszta költészet belülről indult el s a költői ihletnek legfelsőbbrendű, szinté isteni felfokozódásában csúcsosodott ki, a költői géniusznek olyan misztikus megvilágosodásában, amelynek szárnyain a költő mintegy a kegyelem állapotában alkotott, addig a tiszta költészet mai formája, amelynek útjelző határkövei Poe, Mallarmé és Paul Valéry, csaknem azt mondhatnák, az ellentétes irányból jutott el az inspirációnak ugyanarra a hő fokára. Míg a lamartinei költészetben minden

szinte öntudatlan, addig emebben minden kiszámított. Itt a technikai mesterségnek, a vers geometriájának hajszálfínomságokig menő konstrukciós bravúrja, az értelem gyémántcsillogásának olyan tisztult fénye ragadta végül a költőt a teremtő lendületnek olyan intenzitására, amely a végletek összemosódása révén a lamartinei bensőség miszticizmusának közelébe emelte azt a költészetet, amelynek lényege tulajdonképpen a külső mesterség határtalan szeretete. „Miszticizmus ez is, — állapítja meg Thibaudet, aki eddig a legmegértőbb tanulmányt írta Valéry költészetéről, — de az anyag, a költészet legnemesebb anyagának miszticizmusa.“ A tiszta költészet lényege tehát minden esetben az inspiráció, a költői átélés egészen magas hőfoka, csaknem misztikus önkívülete, a különbség csak az, hogy az első esetben ezt a szépség elragadtatása, a másikon a formák és konstrukció végtelen harmóniájának matematikai mámora adja. Ez a mámor tehát az anyagból sugárzik, de olyan intenzív ereje van, hogy teremtő sodra végül lelket lehel a testbe.

Nézzük már most a mai magyar költőnemzedéket. Amennyire nincs meg benne a kiszámítottságnak, a technikai tökéletesség keresésének, az értelem szikrázó köszörűkővén való csiszolásnak úgyszólván morzsája sem, annnyival inkább éreznünk kell benne az anyagban való mély elmerülésnek, a tárggyal való teljes egybeolvadásnak intenzitását. A költői odaadásnak, az eszmékben és az eszméket hordozó tárgyakban való szinte szublimis feloldásnak, a teljes költői átélés titokzatos vegyi folyamának magasabb hőfoka igenis sajátja a mai nemzedéknek. Ez az elmerülés a természetben sokszor egészen új misztikus sugárzású naturalizmushoz vezet, sokszor a transzcendentális magasságok felé törve himnikus áhíttatá finomul.

A rokonságot tehát a költői átélés fokozottabb intenzitása adja meg. Ez azonban belülről fakadt irányzata a mai nemzedéknek, nem külső hatás eredménye. Ez a nemzedék sokkal kevésbé áll idegen befolyás alatt mint bármely előző. Impulzusokért, emóciókért inkább a régi magyar költészethez fordul s a magyar talaj mélyére ereszti le gyökérszárait. Eredőit keresve Berzsenyihez, Kölcseyhez, Vörösmartyhoz jutunk el. Élhető nedveit főleg a magyarságának legérzületlenebb tisztaságában megmaradt társadalmi rétegből, a népből szívja. Magyar ez a nemzedék, bár nem nemzeti, erősen népi nemcsak demokratikus programját tekintve, hanem a népi izeknek s a nép által megőrzött gazdag költői értékeknek tudatos felhasználásában is, anélkül azonban, hogy népieskedővé, Petőfi utánzóvá, Arany-epigonává válnék, amivel az esztétikai kultúra még felburjánzó szelleme vagy a városi intellektualizmus nem egyszer próbálta megvádolni.

Közös vonása végül ennek a nemzedéknek az is, hogy a teljes és plasztikus erejű kifejezést többre becsüli minden technikai tökéletességnél, a nyelv díszítő elemeinek minden játékánál. Nem keresi ezeket, de ha önként kínálkoznak, nem dobja el őket csak azért, mert ragaszkodik a kötetlenség pórázához. A szabad vers nem dogma már számára. Sőt érzi benne a megunt modorosságot és mondanivalóját szinte önkéntelenül lüktetik át az ütemes sorok, amelyeknek végén sokszor mint zsenge rügy pattan ki a keresetlen tavaszi rím. A formák még egyszerűek, nem olyan zártak, több szabadságot engednek, de nincs már meg az a formátlan lomposág, az az éretlenség, amely a szabadvers első mámora idején s az avatatlanok zabolátlan nekiindulásában a költészetet valósággal elposványosította.

A MAI KÖLTŐI NEMZEDÉKBŐL talán legszélesebb rétegekhez szól, leginkább tud tömegeket megmozgatni M é c s L á s z l ó , akinek népszerűsége kezd Adyéval vetekedni s aki mögött főleg a Dunántúl már iskola van kialakulóban. Mécs László tulajdonképpen az elszakított terület költője. A Felvidékről való, amelynek irodalmi élete éppen centrumainak széttagoltságánál fogva nem tudott olyan függetlenné válni Budapesttől és a mi külön problémáinktól, mint Erdélyé. Mécs ma éppen annyira a mi költőknek számít, mint akár-melyik Budapesten élő lírikusunk. Költeményei budapesti napilapokban és irodalmi folyóiratokban jelennek meg, kötetei: a Hajnali harangszó, Rabszolgák énekelnek, Vigasztaló, az Ember és árnyéka, Üveglegenda közkezen forognak. Szaváló körútjai állandóan behálozzák az egész mai Magyarországot s a visszhang, melyet költészete a lelkekben ver, bezsongja az egész mai magyar ifjúságot.

Mécs László gazdag és sokrétű egyéniség. A pap és a költő, a hitvalló és a szónok, a jóra lázító demagóg, a beteg lelkek szelídkezü orvosa egyesül benne. Költészete tehát ezer szállal fűződik az élethez, a világ teljessége withmani változatossággal tükröződik benne s a költői inspiráció magas feszültsége lobogó fantáziával idézi lelkében a képek barokkszűfoltosságú áradását. De a barokkelemek ellenére a művészet öncélúsága sosem nő benne túl azon a mélyen emberi demokrácián, amely hívó és harcos énekét a legszegényebbek, a legkitagadottabbak szolgálatába állítja s amely a szeretet vizében akarja megfürösztetni s a tisztaság testvériségében eggyé olvasztani az emberiséget. Szánalommal, szeretettel, lázadó keserűséggel» szinte a világegyetemet átívelő távlatok egyetemességével énekel a szegényekről, akikhez

... nem jár senkisé, de Isten ments, hogy elkerülje
rossz vackukat a kolera, midőn diadalútját rója,

Tüdővész, tífusz, ugyanúgy s a gyermekek hozója: Gólya.
Penészes pincék művein csak szaporodnak milliósám,
nyomorbarlangok mélyein csak nőnek összevissza kószán,
az éhség hajtja fölfelé, a fény is hívja: odahagyják
barlangjukat és ellepik az utakat akár a hangyák,
a földgolyóbist belepik Pekingtől minden szegletig,
a földeket, a gyárat, a bányákat mind ellepik,
az egyszerű kapától a gigászi vad gép-szörnyekig
a gépeket mind ellepik és zúgatják és zengetik
a földi munka ritmusát és áldást zúg, de nem nekik,
a tenger gyöngyöt álmodik, de nem nekik, de nem nekik.

Mi volna, ha a robotot csak egy hónapra abbahagynák
a földgolyón egyszerre mind, a kis idétlen munka-hangyák??

— És mégis ők az éhesek és mégis ők a rongyosok
és dőzsölnek az ügyesek, a megszervezett okosok,
legyen fehér Párizs, Peking a lakhelyük, vagy vörös Moszkva,
a szegények lézengenek, egész a gyomrukig kifosztva.

És csodálatos, hogy ezekből a sötét tónusokból, ezekből a háborgó zengésekből mégis hannónia fakad, a szociális nyomorúság infemóiból diadalmasan zeng ki nála a bizalom rendíthetetlen optimizmusa. Egyelőre talán a lélek nagy megittasulásai, a test és lélek aszkétikus fegyelmének fehéren szárnyaló öröme, a tulajdon hitének mindenre átsugározott kegyelme zendítik meg benne a vigasztalót, a költőt, aki a lelkekbe az enyhülés mámorát csurgatja s az Almok hegye című versében így énekel:

Költők, papok, csaposlegények! Mi csapoljuk a mámor-hordót,
 Álmodok hegyét mi verjük csapra, vérbe vért keverve folyvást!
 Ó, átkozott, ki romlott vérral fertőzi meg a kék hegy álmát!
 Vérünkben Isten vére folyjon s úgy ízesítsunk minden forrást!
 Ima-patakok áramlása legyen az Isten kacagása,
 Zene-patakok zuhogása legyen új hajnal hasadása,
 Szépség-patakok száguldása legyen új tavasz indulása.

De közben delejes fénytszóró szemmel várja az éjtszakában, míg egy ragyogó reggel a vérrokonság vasárnapja rámosolyog majd a világra. Ám ez nem utópisztikus, váró messianizmus. A Messiás már itt járt és itthagya az üdv zálogául az egyetemes kereszténységet, a mindent átfogó katolicizmust, amelynek Mécs nemcsak papja, hanem költője is.

Két hatalmas lendítőrúgója van Mécs látszatra könnyű és mégis súlyos költészetének: az egyik a képzelet képalkotó intenzitása, a másik egészen sajátos adomány, amelyet a szavak parthenogenezisének lehetne nevezni. Nála a szavaknak szinte alapértelmüktől különvált életük és jelentőségük van. A szavak zenés zengzete önmagát termékenyíti meg, újabb szóritmust sarjaszt magából a szóritmusból, viszont egyre újuló gondolatrítmusok bimbóznak. A szavak zenéjének narkotikuma mámorosítja meg a vers lüktető hevét és ebből a mámorból végtelen vízióvá sokasodó képek szökőkútja záporoz föl. Ezek a hatalmas lélekzetű, orgonazengésű, viharzúgású versek. Vannak azonban halkabb, tavaszi szagú, tarkarétszínű virágénekei, egészen átlátszó, kristályos konstrukciói is. De ezeknek gyöngéd egyszerűségéből éppenúgy mint bonyolult hangszerelésű költemények gazdag polifóniájából egy rendkívüli egyéniségnek nagy lélekzete csap meg.

Mécs László lelkivilágával rokon, de sokkal inkább szemlélődő, magabavonultbelsőségű K o c s i s L á s z l ó lírája. Hiányzik belőle az a harcok elán, az a mindig sikraperdülő készség, amely Mécs költészetét jellemzi, de annál teljesebb benne a szinte középkori ferences-szellemre emlékeztető alázatosság. Kocsis költészetét az élettelen természetet is átélkesítő testvériség meleg szeretete fűzi, amely szelíd himnuszokban szármal a végtelen örök ritmusán Isten felé. Istenkereső spiritualizmusban rokon vele Bardón Nemes János költészete, amelynek szent világsodálatát Isten rádiója zsongja tele.

Ennek az új spirituális költészetnek két fiatal képviselőjéről kell még megemlékezni. Az egyik S z é k e l y L á s z l ó. A hívő lélek körülkorbácsolt szigetén áll az új világerők kibontakozó küzdelmében s a magasabbizású költői ihlet lendületében akar „az új erők fölé nemesedni“. Hitben edzett emberi méltóságát szegi a materializmus transzcendens rémekké személyesülő Molochjaival, a gépekkel szemben.

Gépek, gépek,
 Ti jó szolgák, ti rossz urak!
 Új, imádott, „faragott képek“!
 Nem görnyedek rabszolgátokká!
 Menekülök, fölétek lépek
 Onnan kiáltom a világba,
 Hová nem ér el mérgetek:
 Minden szívek és minden szépek
 Térjetez észre, értsetek:
 Többek vagytok, nem vagytok gépek!

A másik Horváth Béla. Az előzőknél elvontabb, homályosabb elmerüléseket kereső költő. Claudel-hatás érzik rajta. A nagy francia költőnek nem egy versét szerencsés ihlettel fordította le. De míg Claudel a világegyetem tárgycsodáinak gazdag őserdejét mint valami mérhetetlen dómot világítja át inspirációjának misztikus világosságából, addig rá sejtő, szent homállyal borul ez a rengeteg. Nem a tárgyak szimbolikus jelentőségét érzi, hanem maga válik szimbó-lummá s felülről kérj a felragyogtató fényharmatot:

Én jel vagyok, ki Téged tükröz itt, én nyom vagyok
Ujjad nyomán, a Te nyomod,
Te benned, voltam, amikor még nem éltem
és most lelkem a Te templomod.

Nem katolikus, de szintén erősen spirituális költő Gyula s Pál, a Misztikus ünnepi asztal szerzője. Ihletét a tiszta költészetből meríti s a földi szemlélet világát a végtelenségek sugárzó távlati felé tárja. Az idífmek vagy ennek a határtalan elvonatkozásnak nagy magánosságát szereti. A csend költője, de ez a csend döbrent elnémulás nála, amelyben rejtelmesen feszül a közelgő vihar robaja.

ENNEK A CSOPORTNAK bárok katolikus gazdagságával vagy misztikusan elmélyedő magánosságával szemben inkább tömör és kemény puritánság, a realizmusnak közvetlenebb átélése jellemzi azt a másik csoportot, amelynek legkiemelkedőbb egyénisége Illyés Gyula.

Nincs talán költőnk, aki erősebben és mélyebben hozzánőtt volna a realitáshoz, a természethez s főképp a magyar talajhoz, mint Illyés. Eltérphetetlen, fájdalmas és szerelmes szálak fűzik hozzá és a magyar talajnak éppen ahhoz a mélyebben fekvő, de annál időállóbb rétegéhez, amelynek lelke legilletlenebb maradt és legtöbbet megőrzött magyar ízeiből: a parasztsághoz. De akármilyen nehéz ez a sokszor kemény görönggyé szikkadt vagy sűrű sárrá töppedt magyar föld Illyés Gyula lábán, de a szinte látomásoserejű átélés, a föld mélyben buzgó erőinek felszívása a költői koncentráció párasító hőfokában, nem engedik, hogy ez a költészet a rögeken bukácsoljon; hanem a magasba lendítik. A Nehéz a föld s méginkább az erős fejlődést jelentő Sarjürendek tanúsága szerint, a mélységnek még nem volt magasabban járó, az anyagnak, a mindennapi realitásnak még nem volt imagmáriusabb ihletű, a parasztságnak még nem volt arisztokratikusabb hajlandóságú költője.

Illyés Gyula s vele együtt az az egész költői irány, amely a népit erősen elhanyagoló vagy egyenesen megtagadó városi és kozmopolitikus költészet visszahatásaképpen bontakozott ki, valósággal az archívumi kutatások aprólékosságával keresi gyökereit, eredetét a paraszti rétegekben, mennél mélyebbre próbál leásni ennek a rétegnek a talajába, a múltba megy vissza egészen a jobbágyágig, Dózsa Györgyig, akit mintegy alapító ősenek tekint.

Nyerítve futnak a táj felett a felhők
Lángkarikás csattan, csillag-göröngyökön
Feldörög egy szekér, fordul — felkiáltok:
Verj a lovak közé, hajrá, Dózsa Györgyöm.

Így énekel Illyés, aki a realitások szellemidéző látomásos átvilágításával úgy érzi:

Azért kellett talán
dalolni ház bolt parasztnak
és tünődni szántás közben,
hogyan egykor én megszólaljak
Tán azért nyelte le
haragját régmúlt időben
egy jobbágy vad ura előtt,
hogyan még én se feledhessem.

Ez az arisztokrázizmus, amely korlátozottság a magasabb társadalmi rétegekben, korlátozottságot jelent lenni, mint parasztarisztokrázizmus is. Illyés elmélyedő és hirtelen egészen szublimis magasságokba csapó költészete nem terjed ki eléggé a harmadik dimenzió felé, megmarad a maga szűkén elhatárolt világában, sokszor szinte egyhelyben mozog, pedig maga a vers, mélyből a csillagok felé szárnyaló lendületében dinamikusabb, mint akármelyik mai vagy előző költőnké. Másik különös tünete ennek a népi arisztokrázizmusnak, hogy az ellentétes végleten csaknem programmszerű agrárforradalmárság sarjad belőle.

De azért mégis az a benyomásunk, hogy valami fölvert attitűd, romantikus hősiség nála ez a forradalmiság, bár tagadhatatlanul keresetlen és nyerszerű lobog benne. De költészete sokkal meghatóbb, mikor a háborgó zselléymortól visszatéved a falu idilli békéjéhez, amikor szerelmesen simul össze a természettel s merész és mégis közvetlen, meglepő összefüggésekből fakadt és mégis tiszta hasonlatok csókjaiban újongja világgá ezt a szerelmet.

Lezúdul a szél a hegyekből, — túlertt gyümölcsök
nehéz búcsúja s a halál vörhenyes
árnyéka bolyong kertünkben; az őszi
levél bús kérdést csörrentve hullik a nap
pocsolyái között a hidegülő földre.

Illyés Gyula igazi költő minden rezdülésében. Lelke csodálatos rezonáns szekrény, néha a legcsekélyebb érintésre láthatatlan tengerek félelmes dallamai zúgnak fel benne. Képzelete a legköznapibb látványra az indulatok viharával ragadja végtelenbevesző távlatok felé. Nézi a záporban künnfeledett vizes poharat és úgy látja, hogy:

... A víz
ím a zápor alatt
mint tenger zajlik, habjai
dühödten ránganak,
a víz e csöpp pohár ital
íme, emlékezik
s örjögve, mint az óceán
csapna az egekig.

Illyés Gyula a legegyszerűbb, a legemberibb tárgyak és érzések énekese, de az egyszerű is csodálatossá nő nála, mert örök törvények lenyűgöző hatalmát érezteti meg benne.

Erdélyi József talán a legkifejezettebben és legtudatosabban népi költője a mai magyar lírának. Ady hatása ihlette meg lelkét először. Efféle első versein, mint

Nézlek virágos messze magasból
 Kék ködruhás reggeli város,
 S szent vágyaim zendülnek feléd
 Tettek rétje, tavaszi házvirágos,
 Mint méhek a reggeli kasból

még teljesen Adyt tükrözik. Szüntelen visszatérnek első verseiben az ilyen ódái Ady-reminiszcendák, mint „gyöngyélet várait felhőkbe rakató, csudahabarcot eszelő Isten művese, Kómives Kelemen“. De ezek a hatások hamar nemes borra tisztulnak benne. A szimbolizmus öröksége a népi talajba vetve, igazi magyar virággá érik. Olyan könnyedén és egyszerűen szólal meg verse, mint a népdal. Sokan Petőfit emlegetik, de Erdélyi világa egészen más, csak a keresetlen egyszerűség a közös vonás bennük. Petőfi költészete a romantikus felhőkből leereszkedett a néphez, a faluhoz, de ez a népiesség csak egyik hangja, egyik színe a sok között, Erdélyi benne él ebben a népiességben s onnan néz és álmodik föl a fellegek közé. Petőfinél demokratikus ruha volt a népiesség, Erdélyi polgári ruhák alatt paraszt szívet visel s nem a primitív szépség tündérmesés idilljét keresi a falu életében, hanem a mindennapi vergődő valóságot. Petőfi a világ költője akart lenni és lelkének lángoló egyetemessége azzá is tette, Erdélyinek egész világa a nép, de ebben a népben az egyetemes emberit érzi meg.

De akármilyen egyszerű, természetes dalritmusokban zendülő költészet is Erdélyi Józsefé, mégsem primitív. Képdnek eredetiségével a lélek ösztöneinek szunnyadó emlékdtd bálja föl. Színei egyre gazdagodnak s a belső líra elmélyedése olyan síkokra lendíti, ahol költői víziója a dekadencia raffinált mestereivel találkozik. Milyen erős és önkéntelen a rokonság például Swinburne A forsaken garden című költeményének és Erdélyi Tengeri című versének végső kicsen-
 gése közt:

Lemondok mindenről és elmegyek
 Oda, ahol a madár se jár
 és meghalok, hogy győzzön Ő is,
 a legyőzött, szegény Halál.

A népit sokkal tágabb fogalmazásban akarja tükrözni József Attila lírája. Nála a nép nemcsak a parasztot jelenti, hanem mindenkit, aki nincstelen, tehát a városi proletárt is. Költészete ide-oda ingadozik a szocialista jelszavak és a régi vagans poéták bursikóz romantikája közt. Végső fokon Villont vallja ősenek, de a villoni szépségek tisztaságát sokszor bántó parlagiasságokkal fertőzi meg eredetieskedése. A népi forrásokból táplálkozó s a természettel való közvetlen összeforradást kereső költők közé sorozható az erdélyi költők közt legmodernebb Bartalis János, aki azonban felfogásában és hangjában sokkal szubjektívebb és inkább individualista.

Kevésbé népi gyökerű, de talán még közelebb áll a természethez a két előzőnél Fódor József. Túlárado lírai temperamentum, akiben a felbuzgó érzelmek túlcsapnak, mint a habzó serleg itala. Mintha millió szállal tapadna a virágot, gyümölcsöt termő televényhez, amelynek érlelő ereje a képek zsúfolt, érett pompájú szüretiével borítaná el képzeletének roskadozó ágait.

Óh, bűgő, nagy nyári szelek
 S lusta, vén, gyümölcsös szavak,
 Fürtösen gyűlt, jószagú szavak!
 Óh, tömörfényű, karcoló július,
 Duzzad a nedv kéreim alatt.
 Forró húsom háncsos fekete,
 Darazsak, illat, erők leve,
 Nyár, mely tövemig forralva, ás,
 óh, ért-gyümölcsleves dalbugyogás!

Ez a vers jellemző egész költészetére. Egyik kötetének címe Lihegő erdők. Találóbbrat non is adhatott volna. Benne van költészetének mind a két eleme, a temperamentum örökös mozgásban szinte a kimerülésig robajló dinamikája s a természet zsendülő gazdag pompája, amely képeivel szinte a renaissance pogány gazdagság dekorációját adja ennek a bacchikus léleknek látomásaihoz.

A MAI MAGYAR líra másik határszélén Szabó Lőrinc áll. Benne a leghalványabb az egész mai költészetünkben félreismerhetetlen népi hatás. Viszont az új nyugati költészethez senkit sem fűz olyan sokféle és sokszor igen erős szál, mint Szabó Lőrincet. Pályáját mint műfordító kezdte. Shakespeare szonettjeitől Stefan George modem klasszicizmusáig a legváltozatosabb feladatokon próbálta ki nyelvének és technikájának mesteri hajlékonyságát.

Szabó Lőrinc maga erősen intellektuális költő s a mai magyar lírában talán legközelebb áll a tiszta költészetnek nem lamartinei, hanem mallarméi fogalmazásához. Kezdetben ugyan a modem formátlanság kényszerét magára erőltetve, rímtelen szabad versekben szinte klasszikus egyszerűséggel próbálja tiszta himnuszokban Istenhez emelni a természet, a föld és erdő idilljét. De az idillikus képek mögött sötét gondolatok, belső sejtelmek árnyai suhognak. Úgy érzi, menekülnie kell a gyönyörű tavasz megfoghatatlan szépsége elől és így énekel:

Halottakkal bevetett utakon
 járok . . . Köröttem idegenszerű
 vázak libegnek . . . jobbról örület,
 balról a kétely szédítő sötétje
 húz-vonz zuhanni és a tragikus
 csöndbe időnként belebőgnek a
 halál alakatlan barlangjai...

— Halottakkal bevetett utakon
 járok s tudom, hogy nemsokára ott
 heverek én is: rosszindulatú
 istenek elrontott játékszere.

Aztán egyszerre fellázad az intellektuális uralom ellen. Le akarja magáról rázni az eszmék bilincset, a gondolatot, amely megöli az embert. Az aláaknázott kultúra, az egyetemes nyugtalanság megrendült zűrzavarában megátkozza a várost s a természet ősi változatlanságában keres menedéket. Menekülést prédikál a város vigyorgó csontpalotái közül:

menekülj a hegyekbe, mezőkre s ott
 a kék mennybolt alatt
 mikor kimosta lelkedből a bűnt
 a kristály hegyipatak —:

nézz vissza s a porba hullva mondj
 vezeklő háláimét
 míg az éj csákányai szétverik
 e sok, sok kőkoponyát.

De ez a természet után való sóvárgás csak pillanatokra bukkan fel. Erősen drámai feszültségű verseiben újra az eszmék és eszmei erők egymásba harapó remegésének lüktető lihegése zúg. Sokszor az öntudatalatti homályból páráznak fel elvont szépségű képek és bizarr kavargássá válnak idegesen szaggatón soraiban. Köteteinek változatos címei: Föld, erdő, Isten. Caliban. Fény, fény, fény. A Sátán műremekei, szüntelen változást, átalakulást jelentenek költészetében is, — de végső kicsengésében Szabó Lőrinc is idealista, mint a mai költők általában, de talán — s ez egészen különös tünet — az ő intellektuális idealizmusa kívánczik leginkább tettekbe is, innen van költészetének erősen aktivista alapszínezete.

S á r k ö z i Gy ö r g y töprengő lélek, agya ellenőrzi szívét és minden érzését leméri a lelkiismeret sokszor elvontan latolgató mérlegén. A lélek hőmérője szüntelen mutatja az indulatok lázát. Eszmei költészetében örök drámai küzdelemre feszül a természetfölötti és a természetes, a test és a lélek, a jó és a rossz.

Két ragyogó angyal birkózik itt benn, e komor zuhogásban
 Csapkodva harcos szárnyal, az egyik csillag-fehéren
 Fénylik, a másik pokolfeketén.

Két ragyogó angyal birkózik értem s nem vagyok egyik sem
 Mert nem győzött még a menny angyala és diadalzenére
 Nem hangolnak még a pokol fenekén.

Egyéniségének fejlődése folyamán azonban a feszültség lassankint múlik s a küzdelem helyét a kiegyensúlyozottság harmóniája foglalja el. A természet lelkében tükröződő képeit transzcendens síkba próbálja emelni s így az átélés realizmusán nála valami tisztult lelkiség ömlik el, Viszont az elvont lelki tájkép testi realitást kap. A vers lassan klasszikussá érik nála. A költő búcsúzik must éveitől:

Kik forrtak homályos és veszélyes
 Párak közt hordóikat verve,
 Míg csípőssé ért, ami lágy volt
 És zord-erőssé az enyhe-édes.

Egészen a modern fantázia játéka M á r a y S á n d o r költészete, amely a francia kubista lírához áll legközelebb s az újabb magyar költészetben legpregnansabb megjelenése a meghökkentő fordulatokat, sokszor a komikus iróniát kereső gondolati lírának. Képzletgazdag költő F e n y ő L á s z l ó is, de ő sokkal közelebb áll még a szimbolizmushoz. Érzelmesebb és gyöngédebb. Szereti a képek kikerekített szépségét és a kemény és markáns lineáris rajz helyett inkább a lágyabb és melegebb színhatásokat kedveli.

Külön helyet kér líránkban N a d á n y i Z o l t á n. Szenzibilis fantáziája etheri népregék fátylaiba burkolt képek játékos leleményével kápráztat el. Mintha tarka lepkék hímporos szánya csillogna színeket

meg nem tépő napsütésben. Minden verse csupa sugárzás, csupa zene, csupa finom szócsipke, a formák könnyed szövése, amelynek patyolata azonban mindig mély érzés, meleg gyöngéd odaadást takar. Elandalodó merengés az emlékek tündérligetében, áhítatos, hódoló, szinte valami modern lovagi szerelem, a falusi magány, a természet tündéri tájképekké szublimált szépsége tárgya költészetének. Technikája olyan önkénytelen, hogy a hibátlan ütemek, a muzsikáló rímek a legkisebb keresettség nélkül szinte önmaguktól folynak nála s mégis tiszta művészi tökélyt lehelnek.

Sokáig váratlál magadra,
 leszálltak a ködök,
 Kopasz ágak közt fennakadva
 egy szál levél zörög.
 Lehervadtak mind a virágok,
 virágos szép szavak.
 Vigyázok, meg ne láss. Vigyázok,
 hogy meg ne lássalak.

Ilyen novemberi árnyak suhannak át az Ezüst kerten. Ez a címe legújabb kötetének. De néha halk, mégis megrázó tragédiák szólnak meg a játékos formákban egy-egy vers vigasztalan keserű kicsengésében. Az Eladó lány című versben az öreg falusi doktor csüggedten nézi lányát a zongoránál.

Nézi a lányát. Nézi belső
 meleg részvétellel, mint a szerző
 a művet, mely nyakán maradt,
 ő meg csak játszik ez alatt,
 Tíz éve játszik már, előzi, egy
 Hangorkán züg keze alól
 Az egyetlen, kegyetlen, ősi
 malom indulója szól.

VAN MÉG a mai magyar Parnasszusnak sok költője. A második és harmadik vonalban is gazdag fejlődést ígérő, meglepő indulású tehetségek sorakoznak fel. Ez a kis áttekintés egyáltalán nem törekedett teljességre. Meg akarta mutatni azokat az új ösvényeket, amelyeken a mai magyar költészet a tegnaptól elszakadva a holnap ígéreteit keresi. Nem állt meg tehát azoknál, akik a régi utakon maradtak. Figyelmen kívül hagyta azokat is, akik már a múltban elvégezték az úttörő munkát s most az új idők sodrában legfeljebb rátévedtek az ifjabb nemzedék úttörőinek ösvényeire s akik koruknál fogva is kívül esnek ezen a nemzedéken.

Hová vezetnek ezek az új ösvények? Ki tudna biztosat, még csak valószínűt is jósolni. Egy bizonyos, hogy az újat kereső költészetet valami egyetemes, magyarságában is az egész emberiség felé táruló humanizmus hatja át s realizmusában is ott lobog az eszmei magasságokat áhító idealizmus. Az irány, amely felé az ösvények egyöntetűen haladnak, új rekonstrukció a nyugtalan bolyongás céltalansága után, amit a külföldi nagy irodalmak figyelői is észre vettek. Ez a közös vonás kapcsolja be a világirodalom egyetemes áramlatába a világviszonylatban is jelentős mai magyar lírát, amely viszont a népies nemzeti kora óta nem volt ilyen jellegzetesen és tudatosan magyar.

KÁLLAY MIKLÓS